

”אם מתחילים מעקרונות מסוימים, אין להיחרד מן
ההשלכות הלוגיות שלהם” – שיחה עם בניטו מוסוליני.

מראיין: אמיל לודוויג*

בניטו אמילקרה אנדרריאה מוסוליני. 1924

”חירות!” – אמר מוסוליני בקולו
הנמוך והערב – ”מאחר שאתה
מוסיף ושב לנושא זה, הרשה לי
לומר לך פעם נוספת, כי
במדינתנו, היחיד אינו חסר חופש.
חירותו גדולה מזו של האדם
המבודד, הואיל והמדינה מגנה
עליו והוא חלק מן המדינה. האדם
המבודד אינו מתְחַבֵּר והינו,
לפיכך, זנוח.”

”ובכל זאת, בשנת 1919, כאשר
כבר היית פאשיסט, כתבת מספר מילים הראויות לציון, באשר לכמה
מאותן הדרישות של התרבות המערבית: 'חירות הפרט, חופש הרוח,
שאינה חיה על הלחם לבדו. חירות רבה יותר מזו השוררת במפקדותיו של
לנין, אחרת מזו הידועה למש"ק הפרוסי – משום שהללו מהוות שיבה
לברבריות של המאה האחת-עשרה.'”

* אמיל לודוויג (Emil Ludwig) סופר, עיתונאי וביוגרף יהודי ממוצא גרמני, נולד ב-
1881 בורוצלאב שבפולין ונפטר ב-1948 סמוך לעיירה אסקונה שבשווייץ. ב-1906 היגר
לודוויג לשווייץ ולאחר מכן, ב-1932, היגר לארה"ב שם זכה להצלחה מרובה. חרף
שאיפותיו הספרותיות, נודע לודוויג בעיקר כמחברן של ביוגרפיות – בהן ביוגרפיות של
נפוליאון, גתה וביסמארק – וכמראינם של מנהיגים כגון: סטאלין, מוסוליני, אטאטורק
ואחרים. בין ה-23.3 ועד ל-4.4.1932, נפגש לודוויג עם מוסוליני בארמון ונציה, למשך
שעה אחת מידי יום. השיחות בין השניים, מהן מובא הקטע שלפנינו, נערכו במקור
באיטלקית ובגרמנית ולאחר מכן כונסו בספרו של לודוויג *Talks with Mussolini*
(Allen & Unwin, 1932 London).

הוא השיב בקרירות, ובאופן כללי: "השתדלנו להגשים את החירות עד כמה שניתן היה".

"ישנה דרך אחת בה תוכל לשכנע את העולם בכך". הוא הביט בי במבט חוקר. "אילו אתה, שבמשך ארבע שנים שלטת באופוזיציה ובביקורת, היית כעת, כעבור שש שנים נוספות, משיב את חופש-העיתונות ומתיר את רסן הביקורת".

"כמובן שיכולתי לעשות זאת, אך זה היה חסר-ערך. זה לא ישפר את המצב בשום צורה. כיום, כפי שכבר אמרתי, המאבק שוכן בתחומם של הדברים".

מאחר שלא השגתי כל התקדמות בכיוון זה, העליתי את עניין אפלטון, ושאלתי, מאחר שמוסוליני נהג לצטט לעיתים תכופות את אפלטון, מה הייתה לדעתו גישתו של אפלטון כלפי ה'מדינה'. הדיקטטור הפנה את כיסאו, נטל מן השולחן הסמוך ספר עב-כרס ועלעל בדפים.

"מעניין לשים-לב, כי לאפלטון כבר היה מושג על אודות ארגונה של המדינה. הבט! הנה זה! לוחמים, כהני-דת ופועלים, אותם הוא משווה לאיבריו של בן האדם: הלוחם הוא הזרוע; הכהן הוא המוח; הפועל הוא הבטן".

"האם כהני-הדת עודם המוח?" שאלתי בקנטרנות.

מוסוליני אדיש לזוטות מעין אלה, עורו כעור הפיל. "החברה של ימינו מורכבת בהרבה משהייתה בימיו של אפלטון", השיב בשביעות-רצון.

הוא סגר את הכרך העבה והשעין עליו את זרועותיו. כך הוא ישב, הדיקטטור, נשען על 'המדינה', בה השיג שליטה מלאה. בהלך רוח שליו ואדנותי, הוא פוגש בי כיום כשכולי התנגדות, וממתין בשקט למתקפתו של האויב.

”ישנו דבר אחד”, אמרתי כעבור רגע, ”שאת דבר קיומו במדינתך אתה מכיר אולי פחות מאיתנו, המתבוננים מן החוץ. אני מתכוון לפחד שחשים רבים מאזרחיך מפני מודיעים והולכי-רכיל. פעולותיהם עוררו תחושה של חוסר-ביטחון ושנאה.”

”כל חברה”, השיב משועשע, ”זקוקה לאחוז מסוים של אזרחים שיש לתעבם. מבחינה זו, בהחלט, אנו דומים לרוסים. אך היה זה ז'ורס, הארכי-סוציאליסט, שכתב באחד מספריו, שבכדי שהמהפכה תשמר את עצמה, יש להגן עליה. הוא השתמש בטיעון זה בכדי להצדיק את המהפכה הצרפתית, שבה 'Loi des suspects' הוכנס לספר החוקים – חוק שהודות לו עברייני-מועד עשוי להישפט על בסיס חשד בלבד. מלבד זאת, היה זה גרמני, היגל, שהכריז כי ה'עם' הוא אותו חלק באומה שאינו יודע מה הוא רוצה.”

”בכל הנוגע לפוליטיקה”, אמרתי, ”אנו הגרמנים נשמח להעניק את היגל במתנה לעולם הזה, במיוחד לרוסים, שאוהבים כל כך לצטט אותו. במשך מאות שנים היה לנו בגרמניה ניסיון בדיקטטורה, מאחר שרבים מנסיכינו חדלי-האישים ביותר היו דיקטטורים; ולא זמן רב חלף מאז שביסמארק היה דיקטטור במשך עשרים ושמונה שנה. מה אירע כשהוא ירד מכיסאו מבלי שהכשיר כל יורש? סלע עצום נעקר ממקומו ומן המקום בו עמד יצאו התולעים לאור.”

”אף על פי כן היה זה הוא שהביא את גרמניה לגדולה” אמר מוסוליני והוסיף בחיוך ”אני חושב שאני מצטט מספרך.”

”ובכל זאת”, אמרתי, ”מה שטורד את רוחנו בפוגשנו בכוח בלתי-נשלט, הוא הפחד ממה שיתרחש עם הסתלקותו של בעל הכוח. אתה יודע מה אמר בונזן על ביסמארק – שהוא הפך את גרמניה לגדולה ואת הגרמנים לקטנים. האם ייתכן שהדיקטטורה היא מאפיין איטלקי?” המשכתי. כפי הנראה לא עלה בידי להוציאו מהלך רוחו השליו-לוחמני.

”ייתכן. מאז ומעולם הייתה איטליה ארץ של יחידים יוצאי-דופן. כאן ברומא, רומא הנערצת, היו למעלה משבעים דיקטטורות.”

"כמה חבל שהאדם הוא בן-תמותה!" קראתי. "כאשר נפלת למשכב (היה זה ב-1925, כמדומני), כתבת שהכל נעשה בעייתי מאחר שלא היית בר-החלפה".

"זה היה לפני שבע שנים. מאז ניסיתי להכשיר מחליפים ובחנתי אותם. כבר קיים מעמד שליט של אינטליגנציה מן המעלה הראשונה; למשל, גראנדי, באלבו, בוטאי, ארפינאטי. אינני צריך לומר לך שישנם מצבים היסטוריים שלעולם אינם משועתקים; או, אם הם משועתקים, אזי הם מתרחשים בשנית בצורה ממותנת בלבד. עוברים מהמיסטי לפוליטי, מהאפוס לפרוזה. אדם בר-דעת החמוש באופי כהלכה, יכול לייצג אומה ולשלוט בה. ואולם, אני סבור שלא יהיה 'דוצ'ה' נוסף; ולו הופיע, איטליה לא יכולה הייתה לשאת אותו".

"אתה זוכר", אמרתי, "מישיר מבטי, 'שג'יתה אמר: 'הגאון הוא לעולם ייחודי', אולם..."

הוא השיב למבטי הממוקד באותו מטבע, חזר על ה"אולם" שלי ולא הוסיף. נאחזתי בדרך הטובה ביותר להציל את השיחה מכיליון ושאלתי: "אם כן, אתה סבור כי שושלת תהווה את אמצעי הביטחון הטוב ביותר?"

"למעלה מכל ספק." השיב בקור-רוח. "שושלת מספקת המשכיות, היא מספקת את גורם ההתחדשות האוטומטית "Le Roi est mort, vive le Roi!"

"לו היה זה נכון", אמרתי, "שג'יטי, בשנת 1920, שאף להפוך לנשיאה של רפובליקה איטלקית, האם אתה סבור שהוא היה מתנפץ על הסלע של הרגש המונארכי האיטלקי? בגרמניה היו לנו מלכים במשך שנים רבות, אך הם נעלמו, כולם כאחד, במהלך שבוע. איטליה היא מדינה צעירה בהרבה והיו לה רפובליקות כה רבות".

"רק פה ושם ובאופן ארעי." השיב מוסוליני נמרצות. "הדרום כולו היה מורגל בשלטון מונארכי במשך מאות שנים. כאשר קריספי התנתק ממציני, הוא כתב במכתב מפורסם: 'המונארכיה מאחדת את העם, בעוד השיטה הרפובליקנית מפלגת אותו'".

”אחרוני המלכים שלנו”, אמרתי, ”השתמשו באמונה הדתית כמסעד לכס. וויליאם השני ופרנסיס פרדיננד היו שניהם מגנים מושבעים של הזכות האלוהית, ואינני יכול להעלות על הדעת מלך שאינו מאמין בדוקטרינה זו”.

”אני חולק עליך”, השיב מוסוליני, ”בימינו, מלך יכול לשלוט גם כספקן”.

”האם אי-פעם קרץ לך התואר מלך?”

”מעולם לא היה לי כל עניין בסוגיה זו”. תשובתו הייתה אדישה כאילו שאלתי אותו לגבי עיצובו של בול-דואר חדש.

”בשנת 1925 האשמת את אנשי בית הנבחרים שנסוגו אל ה'הר הקדוש' (Sacro Monte), בכך שרצו לייסד רפובליקה, הלא כן?”

”הם לא ידעו מה הם רוצים”.

”ובכל זאת”, המשכתי, ”נדמה לי שהגנת על הכס. והאם הכס לא הגן עליך בהזדמנות אחרת?”

הוא הרהר זמן-מה בכובד-הראש האופייני לו, מרפקיו על השולחן, סנטרו טמון בכפיו. הוא הביט מטה ואחר הרים לאיטו את עיניו אל השואל. בזמנים שכאלה הוא מגלם את הרצינות השליווה של האדם בעל המזג היצירתי שאין לטעות בו כאנרכיסט.

”כן, כן, אתה צודק. זה נכון שהגנתי על הכס. כעניין של חובה פשוטה הגנתי כל הכס; אך בה בעת אני מוקיר עד מאוד את המלך. אני רואה בו לא רק פטריוט, אלא גם יחיד מתורבת לעילא. כמו כן נכון הוא הדבר כי המונארך תמך בשלטוני באופן חוקתי ולויאלי”.

”כשאני מקשיב לדבריך, אני חושב לעיתים כי עוד ישנן ארצות בעולם שתושביהן שבעי-רצון. עם זאת, ישנם חוגים אינטלקטואליים מסוימים שבהם שורר אי-נחת של ממש. כאן באיטליה, אני מתכוון. אלו שעליהם

אני חושב מגנים אותך כארכי-פאשיסט. אמש קיבלתי מכתב שעשוי לרפות את ידך. הוא נכתב בידי אינטלקטואל. הוא אמר שהאמת הייתה נדירה בזמנים ההם ושהחירות לא הייתה קיימת”.

”אינטלקטואל !” אמר מוסוליני בבוז.

”כלום לא אתה הוא שאמר כי המדינה הפאשיסטית רשאית לקבוע לחלוטין את החובות המוטלות על אזרחיה?”

”אם מתחילים מעקרונות מסוימים”, השיב, ”אין להיחרד מן ההשלכות הלוגיות שלהם”.

”הלוגיקה שלך היא נפוליאונית ואין לי דבר לומר בגנותה. אך מה יחשבו בני-זמנך או הדורות הבאים? האם ידוע לך כי מיליוני אנשים, עד לעצם היום הזה, מבססים את שיפוטם בנוגע לטבע הנפוליאוני על העובדה שהוא הוציא להורג את הדוכס מאנגיאן (Enghien)?”

”שיפוט לא הוגן” אמר מוסוליני. ”הוצאתו להורג של הדוכס מאנגיאן הייתה לא יותר מאפיזודה שאין להוציאה מחוץ לפרופורציות ולהפכה לשלם כולו. לו הוצאה להורג זו הייתה כל פועלו של נפוליאון, מן הראוי היה לגנותו ללא סייג. אין ספק – מוטב לו ניתן היה שלא לזקוף אשמה זו לחובתו. ועדיין, באופן דומה, אין לשפוט בחומרה את יוליוס קיסר על שדאג להרוג את ורקנינגטוריקס. סיפור חייו לבטח היה מעודן יותר ללא פעולה זו של ברבריות, אך זהו אבסורד לגנות דמות טיטאנית שכזו בשל תקרית יחידה”.

”ייתכן”, השבתי, ”שתקריות מעין אלה הן התוצאה של אוטוקרטיה. כאשר כל כוחה של המדינה מרוכז בידי אדם אחד, בהחלט ייתכן כי דברים בלתי-רצויים יתרחשו חרף רצונו של האוטוקראט. כשאני אומר זאת, אני חושב על הרצח של מטיאטי. האינך סבור כי קרוב לוודאי שדברים מסוג זה יתרחשו בדיקטטורה?”

”פשעים פוליטיים”, השיב מוסוליני בשקט, ”מתרחשים באותה תכיפות במדינות דמוקרטיות. ודאי תזכור מקרה ידוע-לשמצה שהתרחש תחת שלטונו של נפוליאון השלישי. מאז ביסוסה של הרפובליקה השלישית בצרפת בוצעו לא מעט פשעים משונים על-ידי בעלי-שררה. באשר לדמוקרטיה הגרמנית הצעירה, אני חושב שבמהלכן של עשר שנות קיומה לערך, התרחשו בגרמניה יותר מקרים מעין אלה מאשר בכל ארץ אחרת.”

לפנינו מופת של ראיון רע. המראיין לא מבין את המרואיין, ואין ספק שאינו מעוניין להביא ולהבהיר לעולם את בשורתו של המרואיין אלא לטעון כנגדה, לתפוס אותו על חס', תמיד מתוך בשורתו שלו (המרואיין). לפיכך, ללא ספק, מופת של ראיון רע. ואולם התכונות הללו, שבשלן הוא ראיון לא טוב – הן שהופכות את הראיון למופתי.

נדמה כי המראיין מבקש להציג את המרואיין כמדושן וזחוח, אך התמונה המתקבלת אינה משתמעת לשני פנים: האריה (עם עור-הפיל) רובץ, תוך שהזכוב חוזר ומציק לו, בכל פעם מצד אחר. זה מניע לאיטו את הזנב, וזה קופץ ועובר לנקודה אחרת, יוצא ל”מתקפה” חדשה. המראיין בעצמו הוא שמנסח זאת כך: הדוצ'ה מרכין את ראשו, משתהה, משיב בכובד ראש, והוא, מצידו, עובר למשהו אחר. ”זה עקבי יותר”, אומר הדוצ'ה – עובר למשהו אחר. באשר ניתנת לו תשובה מתוך מחשבה, שדורשת מחשבה, שדורשת בעצמה תשובה נגדית, או לכל הפחות שאלה נוספת (מה שהדמוקרטיה מכנה ’דיון’) – המראיין ’מתחיל מחדש’, ’ממקום אחר’, ’מנסה להציל את השיחה’, כאילו הגיעה זו למבוי סתום, כאילו מה שיש להציל כאן (וכך) זה את הראיון.

וכך המראיין, שמבחינה רעיונית מתנגד לחלוטין למרואיין, מאדיר בליריות את עוצמתו של האחרון, אותה הוא מאתר באדישותו הנינוחה אל מול ”התקפותיו” שלו. כך שלחוסר-ההסכמה המפורש נלווית הערצה, שיר הלל כמעט. המראיין עצמו הוא שמציג זאת כך, והוא מציג זאת כך לנו, היינו, למערב הדמוקרטי-ליברלי, לא לדוצ'ה במחווה של חנופה. העוצמה של הדיקטטור היא אסתטית

'עבורנו', היא מה שאסתטי ל'טעמנו', היא האסתטיקה של המערב הדמוקרטי-ליברלי. ואפשר להצביע על קושי נוסף: אם המראיין מכיר בעוצמתו ובשלוותו מלאת ההדר של המרואיין, כמו גם בהיותו בעצמו מציק בקושי, מדוע הפליאה על כך שהאריה לא מתרומם או מתקומם עקב "התקפותיו" – הירים זבוב אריה מרבצו? האם הוא מעצים בתיאור זה את עצמו ואת כוחו? האם הפליאה מדומה?

אם העמדה זו של המצב אינה משתמעת לשני פנים, הרי שכעת הוא יכול לקבל שני פירושים.

לפי האחד, מדובר במאבק חד-צדדי של גמד נודניק בטיטאן שאין לו כל עניין בו וכל מלחמה איתו, או שניצח מראש, ללא קרב. במפגש מופתי זה של הדמוקרטיה-הליברלית עם הדיקטטורה, האחרונה מנצחת בגדול, ולא רק משום שהיא מרשימה יותר, אסתטית יותר (פחות תזזיתית והיסטרית, פחות קלישאתית ושטחית) – אלא גם משום שהיא עקבית יותר, משכילה יותר, ישרה יותר, ומפוכחת יותר.

לפי הפירוש האחר, המתבקש, זו דווקא הדמוקרטיה שאינה מוטרדת כאן מכלום. היא מאמינה בעצמה ולעצמה, בטוחה בעצמה ובצדקתה, ועקרוניתה שקופים לה כמו הבקבוק הריק. היא לא יכולה לחשוב ולא להבין שום דבר אחר. מחשבותיה (אף אם לא הגשמתן) מבטאות לדידה את שיאה או סיומה של (ההיסטוריה של) המחשבה המערבית, ולפיכך ניצחונה העקרוני כבר התרחש – בעקרון אין לה מה לדאוג. ודוגמטיות זו של "האוניברסליזם" אכן אינה מודאגת מדבר, כלומר, אינה מודאגת מעצמה. "מבחוחן" – היא תדאג ממוסוליני. אבל גם ממנו היא לא תדאג באמת. שכן, כפי שחזרה וציינה – מוסוליני ימות. והוא בהחלט אחד ויחיד, לעומת הנציג האוניברסלי של הדמוקרטיה. משעקרונית הובטח ניצחונה, היא לא צריכה לחשוב עוד את העקרונות, כלומר, היא לא צריכה לחשוב עוד. היא בהחלט יכולה להסתפק בשליפת אמרות-שפר. היא יכולה להתרווח, להתרשל, לדאוג ללא-דאגה, להסתקרן ללא-עניין. היא יכולה אפילו לדמיין לעצמה אסתטיקה-לא-אסתטית של ה(אנטי-)גיבור הנורוטי, המגמגם, וללוות בריפיונה את המערב אל ניצחונו ההוליוודי המובטח.

(נוסח-עברי והערות: מיכל סגל)